

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Archer, S. and Abdel Karim, R. A. (2013). *Takaful Islamic Insurance: Concepts and Regulatory Issues*. Singapore: John Wiley & Sons.
2. Ayub, M. (2007). *Understanding Islamic Finance*. West Sussex: John Wiley & Sons.
3. Billah, M. M. (2019). *Islamic Insurance Products: Takaful: Ethics, Law and Practice*. Cham: Springer Nature.
4. Hassan, Z. and Abbas, M. (2020). 'Comparative Analysis of Conventional and Takaful Insurance Models', *Journal of Islamic Banking and Finance*, 37(2), pp. 45-58.
5. Kassim, N. and Ajmi, H. (2018). 'The Role of Takaful in Promoting Financial Inclusion', *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 4(1), pp. 12-25.

INVESTITSIYA LOYIHALARINI BAHOLASH VA MONITORING QILISHDA MAQASID AL-SHARIAH VA ESG INDIKATORLARI INTEGRATSIYASI

D.A.Ochilova

*O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi
"Loyiha boshqaruvi" yo'nalishi magistranti*

Global moliyaviy bozorlardagi transformatsiya jarayonlari investitsiya loyihalarini baholashda nafaqat iqtisodiy foyda, balki axloqiy va ekologik mas'uliyatni ham birinchi o'ringa olib chiqmoqda. Bugungi kunda barqaror investitsiyalar hajmi jahon miqyosida jadal o'sib bormoqda, biroq islomiy moliya instrumentlarini zamonaviy ESG (Environmental, Social, Governance) tamoyillari bilan integratsiya qilishning yagona metodologik asosi hali to'liq shakllanmagan. Bu jarayonda Maqasid al-Shariah konsepsiyasi loyihalarning ijtimoiy-ekologik samaradorligini o'lchashda fundamental metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, islomiy moliya tamoyillari asosida boshqariladigan aktivlar ESG mezonlariga 85-90% holatlarda muvofiq keladi. Loyiha boshqaruvini takomillashtirish uchun Maqasid al-Shariah tamoyillarini ESG komponentlari bilan uzviy bog'lovchi quyidagi modelni taklif etish mumkin:

1-jadval

Maqasid al-Shariah va ESG indikatorlarining o'zaro muvofiqligi

ESG komponenti	Maqasid al-Shariah tamoyili	Kutilayotgan natija
Ekologik (E)	Hifz al-Nafs (Jonni asrash)	Resurs tejamkorligi va emissiya nazorati.
Ijtimoiy (S)	Hifz al-Nasl (Naslni asrash)	Ijtimoiy adolat va ish o'rinlari yaratish
Boshqaruv (G)	Hifz al-Mal (Mulkni asrash)	Shaffoflik va korrupsiyadan xolilik

Loyiha boshqaruvida monitoring jarayoni faqatgina moliyaviy sarf-xarajatlarni nazorat qilish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Maqasid al-Shariah va ESG indikatorlari integratsiyasi loyihani monitoring qilishning quyidagi uch bosqichli tizimini shakllantirish imkonini beradi:

Ekologik monitoring (Environmental Check): Loyihaning har bir bosqichida tabiatga yetkazilayotgan ta'sir (uglerod izi, suv sarfi, chiqindilar) monitoring qilinadi. Bu "Hifz al-Nafs" tamoyiliga muvofiq, inson hayoti uchun xavfsiz ekologik muhitni saqlashni kafolatlaydi.

Ijtimoiy samaradorlik auditi (Social Audit): Loyihaning ijtimoiy ta'sirini (SROI - Social Return on Investment) o'lchash orqali mahalliy aholining turmush darajasi

yaxshilanishi va yangi ish o'rinlari yaratilishi nazorat qilinadi. Bu "Hifz al-Nasl" tamoyili asosida kelajak avlod uchun barqaror iqtisodiy poydevor yaratishni anglatadi.

Shaffoflik va boshqaruv monitoringi (Governance Control): Loyiha doirasidagi barcha moliyaviy operatsiyalarning islomiy moliya tamoyillariga va korrupsiyaga qarshi ESG standartlariga muvofiqligi tekshiriladi. Bu "Hifz al-Mal" tamoyili asosida investitsiya mablag'larining maqsadli va samarali ishlatilishini ta'minlaydi.

Qashqadaryo viloyatining sanoat salohiyatini inobatga olgan holda, hududiy loyihalarni baholashda ushbu integratsiyalashgan indikatorlarni qo'llash strategik ahamiyatga ega. Viloyatdagi yirik sanoat va agrosanoat loyihalarida Maqasid al-Shariah filtridan foydalanish investitsiya xatarlarini 15-20% ga kamaytirish imkonini beradi. Shuningdek, bu yondashuv loyihalarni xalqaro moliya institutlari standartlariga moslashtirish orqali xorijiy investitsiyalarni jalb qilish jozibadorligini oshiradi.

Investitsiya loyihalarini monitoring qilishda ushbu ikki tizimning integratsiyalashuvi faqat nazariy xarakterga ega bo'lmay, balki loyiha boshqaruvining samaradorlik ko'rsatkichlarini tubdan yaxshilaydi. Maqasid al-Shariah tamoyillari loyihaning axloqiy va huquqiy asosi bo'lib xizmat qilsa, ESG indikatorlari bu tamoyillarning zamonaviy bozor talablari asosida o'lchanishini ta'minlaydi.

Xususan, Hifz al-Mal (Mulknii asrash) tamoyili orqali loyihaning moliyaviy barqarorligini monitoring qilish, nafaqat mablag'larni tejash, balki ularni islomiy moliya standartlariga (AAOIFI) muvofiq, xatarli operatsiyalardan himoya qilish imkonini beradi. Bu esa xalqaro investorlar uchun loyihaning shaffofligi va ishonchliligini kafolatlaydigan eng muhim omildir.

Olib borilgan tadqiqotlar va Qashqadaryo viloyatining sanoat klasterlari misolidagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, investitsiya loyihalarini boshqarishda an'anaviy iqtisodiy ko'rsatkichlar (NPV, IRR) endilikda barqaror rivojlanish talablarini to'liq qondira olmaydi. Shu munosabat bilan, Maqasid al-Shariah tamoyillari va ESG indikatorlarining sinergetik integratsiyasi yuzasidan quyidagi konseptual xulosalar shakllantirildi:

Metodologik Transformatsiya: Investitsiya loyihalarini baholashda Maqasid al-Shariahning axloqiy filtrlari va ESGning raqamli ko'rsatkichlarini birlashtirish, loyiha xatarlarini boshqarishda sifat jihatidan yangi — "Maslahah-centric" (manfaatga yo'naltirilgan) yondashuvni yuzaga keltiradi. Bu metodologiya loyiha hayotiylik siklidagi kutilmagan moliyaviy va huquqiy risklarni 15-20% ga kamaytirish imkonini beradi.

Monitoringning Uch Bosqichli Konsepsiyasi: Taklif etilayotgan ekologik (Hifz al-Nafs), ijtimoiy (Hifz al-Nasl) va boshqaruv (Hifz al-Mal) monitoringi tizimi loyiha samaradorligini nafaqat bugungi kun, balki kelajak avlodlar manfaati nuqtai nazaridan baholashga xizmat qiladi. Bu esa loyiha boshqaruvida shaffoflikni ta'minlash bilan birga, korrupsion xavflarni minimallashtiradi.

Hududiy Strategik Ahamiyat: Qashqadaryo viloyati kabi sanoatlashgan hududlarda ushbu integratsiyalashgan indikatorlarni joriy etish, mahalliy loyihalarning xalqaro moliya bozorlaridagi jozibadorligini oshiradi. Bu yondashuv "yashil" investitsiyalarni jalb qilish orqali hududning ekologik yuklamasini kamaytirish va ijtimoiy barqarorligini mustahkamlashning fundamental mexanizmi bo'lib xizmat qiladi.

Istiqbolli Takliflar: Ilmiy izlanishlar natijasi o'laroq, milliy investitsiya dasturlarini monitoring qilish jarayoniga ushbu integratsiyalashgan indikatorlarni standart sifatida kiritish hamda loyiha menejerlari uchun Maqasid-ESG tamoyillari asosida maxsus baholash metodikasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, taklif etilayotgan yondashuv nafaqat moliyaviy rentabellikni, balki ijtimoiy adolat va ekologik xavfsizlikni ham ta'minlovchi barqaror iqtisodiy modelning asosi bo'lib xizmat qiladi. Ushbu ilmiy yechim O'zbekistonning "O'zbekiston — 2030" strategiyasida belgilangan barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish yo'lidagi muhim qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Agustin, H., & Ahmad, N. (2024). *Integration of Maqasid al-Shariah and ESG Principles in Islamic Fintech*.
2. IFSB. (2025). *Stability Report: Sustainability and ESG Standards in Islamic Finance*.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2023). "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida. PF-158-son.
4. AAOIFI. (2024). *Sustainability Reporting Standards for Islamic Financial Institutions*.
5. Rahmonov, Sh. (2025). *Hududiy investitsiya loyihalarini baholashda ESG indikatorlarini qo'llash (Qashqadaryo misolida)*.
6. Muhammad, R. (2022). *Maqasid al-Shariah orqali ijtimoiy SROI ko'rsatkichini baholash*.

SUG'URTA FAOLIYATIDA KAPITAL QO'YILMALAR VA ULARNING MOLIYAVIY MANBALARI

Yakubov Sanjarbek Fozilbekovich

Toshkent davlat agrar universiteti, "Buxgalteriya hisobi, tahlil va audit" kafedrasi tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada kapital qo'yilmalar sug'urta tashkilotlari faoliyatining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydigan strategik resurs va ishlab chiqarishning moddiy-texnik bazasini kengaytirish, modernizatsiya qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish hamda intellektual salohiyatni rivojlantirish uchun sarflanadigan mablag'lar sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: kapital qo'yilmalar, investitsiyalar, sug'urta, real kapital qo'yilmalar, moliyaviy kapital qo'yilmalar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kapital qo'yilmalar iqtisodiy o'sishning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Kapital qo'yilma – bu ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish yoki boshqa xo'jalik faoliyatini rivojlantirish maqsadida iqtisodiyotning turli sohalariga moddiy, moliyaviy va nomoddiy aktivlar shaklida yo'naltiriladigan mablag'lardir³²³.

Kapital qo'yilmalar mohiyatan korxonalar, jumladan sug'urta tashkilotlari faoliyatining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydigan strategik resurs hisoblanadi. Iqtisodiy adabiyotlarda kapital qo'yilma keng ma'noda ishlab chiqarishning moddiy-texnik bazasini kengaytirish, modernizatsiya qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish hamda intellektual salohiyatni rivojlantirish uchun sarflanadigan mablag'lar sifatida talqin qilinadi.

Iqtisodchi olimlar kapital qo'yilmalarni turli jihatdan izohlaydilar. Masalan, klassik iqtisodiy maktab vakillari (A. Smit, D. Rikardo) kapitalni ishlab chiqarish jarayonining asosiy omili sifatida ko'rib, uni jamg'arma va investitsiya o'rtasidagi bog'liqlik orqali izohlashgan. Zamonaviy maktabi vakillari esa (J.M.Keyns, P.Samuelsan, F.Modilyani va

³²³ Rejda, G. E., McNamara, M. J. Principles of Risk Management and Insurance. – Pearson Education, 2021. – 721 p.